

Εμβολιασμός:

Η Πρώτη Επιστημονική Εφαρμογή του
από τους Έλληνες Ιατρούς Εμμ. Τιμόνη
και Ιακ. Πυλαρινό (αρχές 18^{ου} αι.)

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΑΡΑΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΣ
ΔΙΔΑΚΤΩΡ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Εμβολιασμός:
Η Πρώτη Επιστημονική Εφαρμογή του
από τους Έλληνες Ιατρούς Εμμ. Τιμόνη
και Ιακ. Πυλαρινό (αρχές 18^{ου} αι.)

ΑΘΗΝΑ 2009

Δημήτριος Καραμπερόπουλος, παιδίατρος
Διδάκτωρ Ιστορίας της Ιατρικής Πανεπιστημίου Αθηνών
Μιλτιάδου 3, 145 62 Κηφισιά - Αθήνα
Τηλ.-Φαξ: 210 8011066
e-mail: karamber@otenet.gr
www.karaberopoulos.gr

Δημοσιεύθηκε χωρίς τις φωτογραφίες στο περιοδικό *Δελτίο Α΄ Παιδιατρικής Κλινικής Πανεπιστημίου Αθηνών*, τόμ. 53, τεύχ. 4, 2006, σσ. 347-351.

Εμβολιασμός:
Η Πρώτη Επιστημονική Εφαρμογή του
από τους Έλληνες Ιατρούς Εμμ. Τιμόνη
και Ιακ. Πυλαρινό (αρχές 18^{ου} αι.)

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Για την προστασία από την φθοροποιό νόσο της ευλογιάς από την οποία πολλά παιδιά απεβίωναν, οι Έλληνες ιατροί Εμμανουήλ Τιμόνης και Ιάκωβος Πυλαρινός κατά το 1714 δημοσίευσαν στο Αγγλικό περιοδικό *Philosophical Transactions* την πρώτη επιστημονική εφαρμογή του εμβολιασμού την αποκληθείσα «ευλογιασμός», που αποτέλεσε πρόδρομο του δαμαλισμού, που παρουσιάστηκε το 1798 από τον Ed. Jenner, καθώς και των νεωτέρων μεθόδων εμβολιασμού για την προστασία από πολλές ασθένειες.

Λέξεις ευρετηριασμού: ευλογιά, εμβολιασμός, ευλογιασμός, δαμαλισμός.

Dem. Karaberopoulos

The First Scientific Application of Vaccination
by the Greek Physicians
Emmanuel Timonis and Jacob Pylarinos
at the Beginning of the 18th Century

SUMMARY

For the protection against malign smallpox disease from which many children died, the Greek physicians Emmanoel Timonis and Jacob Pylarinos in 1714 wrote in the English journal *Philosophical Transactions* the first scientific application of the vaccination, which formed a precursor of the

vaccinia, that was presented in 1798 by Ed. Jenner as well the new methods of vaccination for the protection of several diseases.

Key Words: smallpox, vaccination, vaccinia.

Ο εμβολιασμός, ως προληπτική μέθοδος για την προστασία από πολλές σοβαρές ασθένειες της παιδικής ηλικίας, χρησιμοποιείται σήμερα ευρύτατα στην Παιδιατρική και με την εξέλιξη και πρόοδο της επιστήμης παρασκευάζονται συνεχώς καινούργια εμβόλια. Όμως τότε ο εμβολιασμός άρχισε να εφαρμόζεται ως ιατρική μέθοδος για την προστασία της παιδικής ηλικίας; Πότε εισήχθη η επιστημονική εφαρμογή του και ποίοι ήταν οι εισηγητές του πρώτου εμβολιασμού; Στο άρθρο επισημαίνεται η πρώτη επιστημονική εφαρμογή του εμβολιασμού, ως προληπτικής μεθόδου κατά των ασθενειών, που εφαρμόστηκε στις αρχές του 18^{ου} αι., το 1714, κατά της ευλογιάς από τους Έλληνες ιατρούς Εμμανουήλ Τιμόνη και Ιάκωβο Πυλαρινό.

Η ευλογιά ήταν φθοροποιός νόσος της παιδικής ηλικίας με ποσοστό θνησιμότητας 10-30% των προσβεβλημένων παιδιών. Συγκεκριμένα ο Samuel Andre Tissot¹, (1728-1797), στο βιβλίο του που μεταφράστηκε στην ελληνική γλώσσα το 1780 σημειώνει ότι «ένα έβδομον από τους μολυσμένους αποθνήσκει», δηλ. 14%. Ο Άγγελος Μελισσηνός, Έλληνας ιατρός στην Ιταλία στο σημαντικό προεπαναστατικό περιοδικό *Ερμής τον Λόγιος*² αναφέρει ότι ένα στα δέκα παιδιά αποθνήκει, δηλ. 10%. Επίσης ο Lud Careno στο βιβλίο *Διδασκαλία παραινεντική περί της χρήσεως της δαμαλίδος*³ γράφει ότι η ευλογιά εξαφανίζεται «το εκτημόριον του ανθρωπίνου γένους», δηλ. 17%, και ο Σέργιος Ιωάννου⁴ ανεβάζει το

1. Samuel Andre Tissot, *Νουθεσίαι εις τον λαόν*, μεταφραστής Γεώργιος Βεντότης, Βενετία 1780, τόμ. Α', σελ. 141.

2. *Ερμής ο Λόγιος*, Βιέννη 1812, επανατύπωση από το Ελληνικό Λογοτεχνικό Ιστορικό Αρχείο, Αθήνα 1989, σελ. 197.

3. *Διδασκαλία παραινεντική περί της χρήσεως της δαμαλίδος*, Βιέννη 1805, σελ. 34. Βλ. Δημ. Καραμπερόπουλος, *Ιατρική ευρωπαϊκή γνώση στον ελληνικό χώρο 1745-1821*. Βιβλιοθήκη Ιστορίας της Ιατρικής, αρ. 1, Αθήνα 2003, σελ. 82.

4. Σέργιος Ιωάννου, *Πραγματείας Ιατρικής, Τόμος Πρώτος περιέχον Επίτομον Ιστοριαν της Ιατρικής Τέχνης*, Εν Κωνσταντινουπόλει 1818, σελ. 313.

ποσοστό έως και 50%, ενώ ο Αναστάσιος Γεωργιάδης⁵ στο βιβλίο του *Αντιπανάκεια*, Βιέννη 1810, αναφέρει ποσοστό θνησιμότητας από 10-30% παραπέμποντας μάλιστα και σε σύγχρονες βιβλιογραφικές αναφορές του 1801 και 1802⁶. Τα θεραπευτικά μέσα που χρησιμοποιούνταν για την αντιμετώπιση της ευλογιάς δεν έφεραν αποτελέσματα με επακόλουθο τα αναφερθέντα υψηλά ποσοστά θνησιμότητας.

Οι Έλληνες ωστόσο ιατροί Εμμανουήλ Τιμόνης, (1669-1720), από τη Χίο και Ιάκωβος Πυλαρινός, (1659-1718), από το Ληξούρι της Κεφαλληνίας προέβησαν στις αρχές του 18^{ου} αιώνας στην επιστημονική εφαρμογή του εμβολιασμού για την προστασία από την ευλογιά, μέθοδος που εφαρμοζόταν στη λαϊκή ιατρική. Η μέθοδος αυτή του εμβολιασμού συνίστατο στη λήψη υγρού από φλύκταινες ευλογιάς και τον εγκεντρισμό ή εμφύτευση μετά από σκαριφισμούς στο δέρμα υγιών παιδιών, με αποτέλεσμα να παρουσιάζεται ελαφρότερη νόσο, να καθίστανται άνοστα τα παιδιά και να μην προσβάλλονται πλέον από τη φυσική ευλογιά.

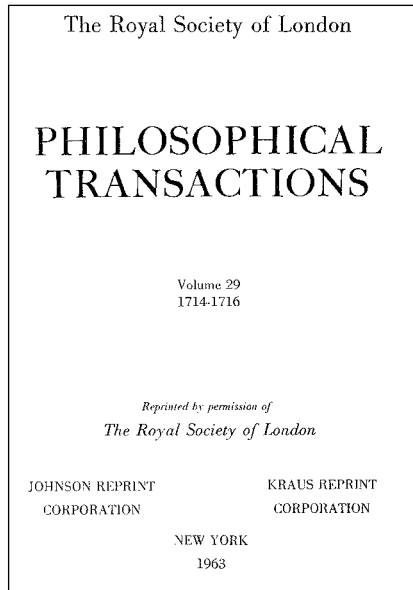
Ο Τιμόνης σπούδασε στην Πάδοβα της Ιταλίας και το 1703 ανακηρύχθηκε διδάκτωρ στην Οξφόρδη, ενώ ήταν μέλος και της Βασιλικής Ιατρικής Εταιρείας του Λονδίνου. Τις παρατηρήσεις της επιστημονικής του μεθόδου μέσω του φίλου του ιατρού J. Woodward τις παρουσίασε στην Βασιλική Ιατρική Εταιρεία του Λονδίνου στις 27 Μαΐου 1714, «*An account or history of the procuring the small-pox by incision or inoculation as it has for some time been practised at Constantinople*», και δημοσιεύθηκαν την ίδια χρονιά στο περιοδικό *Philosophical Transactions*⁷. Επισημαίνεται ότι στο ανωτέρω περιοδικό της ίδιας χρονιάς του 1714, δημοσιεύεται και η μελέτη του Πυλαρινού υπό τον τίτλο «*Pylarinus, James. M.D. A new and safe method of procuring the small pox by transplantation, lately invented and drawn into use*»⁸.

5. Αναστάσιος Γεωργιάδης, *Αντιπανάκεια*, Βιέννη 1810, σελ. 46.

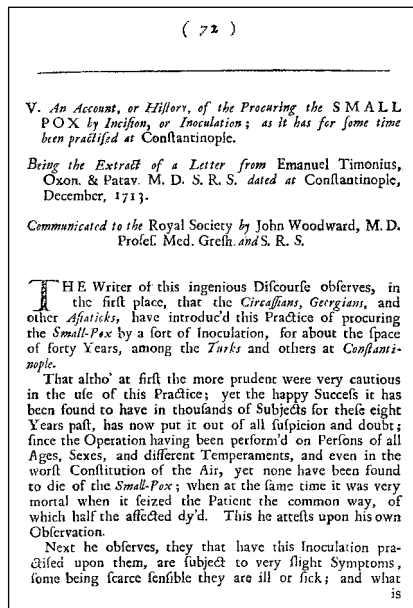
6. J. de Caro, *Observations et experiences sur la vaccination*, Βιέννη 1802, σελ. 102, L. Careno, *Sur la vaccine*, Βιέννη, 1801, σελ. 14.

7. *Philosophical Transactions*, αρ. 339, Απρίλιος, Μάιος, Ιούνιος 1714, τόμ. XXIX, 1714-1716. London, 1717, σελ. 72-82. Reprinted by permission of The Royal Society of London, Johnson Reprint Corporation, Kraus Reprint Corporation, New York 1963. Πρβλ. *Morton's Medical Bibliography*, fifth edition, ed. Jeremy M. Norman, Scholar Press, England, reprinted 1993, σελ. 838.

8. *Philosophical Transactions*, 1714, τόμ. XXIX, σελ. 393-399.

Η σελίδα τίτλου του Αγγλικού περιοδικού *Philosophical Transactions*, τόμ. 29, 1714-1716, όπου περιέχονται οι εργασίες των Τιμόνη και Πυλαρινού.

Η πρώτη σελίδα (σελ. 72) της εργασίας του Εμμανουήλ Τιμόνη για την εφαρμογή του εμβολιασμού στο Αγγλικό περιοδικό *Philosophical Transactions*.

(393)

II. *Novæ & tutæ Variolæ excitandi per Transplantationem Methodus, nuper inventa & in usum tractata: Per Jacobum Pylarinum, Venetum, M. D. & Republicæ Venetæ apud Smyrnenfes nuper Consulæm.*

Operationem Medicam inventu non minus quàm e-
ventu mirandam Orbi literario pandimus; Non à
Physicæ cultoribus, aut à doctis in Apollinea arte viris,
sed à plebea rudique gente in humani generis adjumentum,
in fevissimi morbi solamen detectam, vetustis Scholarum
Lucubrationibus, sedulis recentiorum investigationibus
ignoram; sed quæ ex innocentiore & æφιλωδωρ family
penu defluxit. Verus ignoratur ejus adinventor:
in Græcia tamen, præcisè in Thesalia, primò invaluissè
certissimè est; hine in propinqua successivè serpendo
Ioca & civitates, in Byzantinam tandem irrepit urbem;
ubi latuit quidem initio per aliquot annos, raro quoque,
& inter humiliores dumtaxat recepta: Immaniter autem
grassante nuper Variolarum epidemia, latius innotescere
cepit; Numquam tamen subimiores ausa est ingredi an-
las; donec Nobilis quidam nec obscuro inter præstantio-
res Græcos, & ex antiquo Caryophyllorum stipite cla-
rus, mihi verò intimiori amicitia titulo notus, anno salutis
1701, sub hyemis finem, serio me quidnam de hac in-
fectione sentirem, consuluit; & an ad eandem in qua-
tuor propriis filiis celebrandam præstare assensum: Nam
cum temporis lethality totam ferè civitatem morbus hic
invalerat; qui summum ei de natorum salute metum in-
cultiendo, anxium valde reddiderat. Verùm quid ipse
super ignota re decernerem, nulla præcedente novissima
hujusce methodi noticia, penitus ignorare me dixi; ac
simul Operatoris conveniendi copiam petii. Trièno per-
actò, cum ad amicum demò accessissem, & de eadem
Q q q

Η πρώτη σελίδα (σελ. 393) της εργασίας του Ιάκωβου Πυλαρινού για την εφαρ-
μογή του εμβολιασμού στο Αγγλικό περιοδικό *Philosophical Transactions*.

**NOVA ET TUTA
VARIOLAS**
Excitandi per Transplan-
tationem Methodus;
**Nuper inventa & in usum
tractata:**

*Qua ritè peracta, immunita in po-
sterum præservantur ab hujus-
modi contagio Corpora.*

à Jacobo Pylarino

VENETIIS, MDCCXV.
Apud Jo. Gabrielem Hertz.
Superiorum Permissu.

*In a ve. ruytoms de Traitè de la Fièvre
Joue et de la Peste de Venise
Variolæ per Transplantat. methodi
quæ postea in Venetia, et aliis locis
per Transplantationem Philippi Angliani
Lond. Batav. 1701. 1. 1. 1. 1. 1.
Lond. Traitè sur une Nouvelle Méthode d'exciter
la Sautez Royale. Paris. 1701. 1. 1. 1.*

Η σελίδα τίτλου της εργασίας του Πυλαρινού στα λατινικά για την εφαρ-
μογή του εμβολιασμού που εκδόθηκε στη Βενετία το 1715.

Το 1715 ο Πυλαρινός δημοσίευσε ωστόσο στη Βενετία με την έγκριση της Ιεράς Εξετάσεως στη λατινική γλώσσα τη μελέτη του με τον τίτλο «*Nova et tuta Variolas Excitandi per Translantationem Methodus; Nuper inventa & in usum tracta...*», δηλ. «Νέα και ασφαλής μέθοδος της ευλογιάς διά μετεμφυτεύσεως, νεωστί εφευρεθείσα και εις χρήσιν αχθείσα ήτις ορθώς του λοιπού τα σώματα φυλάσσει απρόσβλητα από τοιαύτης μολύνσεως». Η εργασία αυτή δημοσιεύθηκε με αντίστοιχη μετάφραση στην ελληνική γλώσσα το 1952 στα Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών από τους Κ. Ν. Αλιβιζάτο και Γ. Κ. Πουρναρόπουλο⁹. Και όπως επισημαίνουν οι καθηγητές Χρήστος Μπαρτζόκας και Σπύρος Μαρκέτος¹⁰ στο σχετικό άρθρο στο *Journal of Medical Biography*, η εργασία αυτή του Πυλαρινού επανεκδόθηκε το 1718 στη Νυρεβέργη και το 1721 στην Ολλανδία.

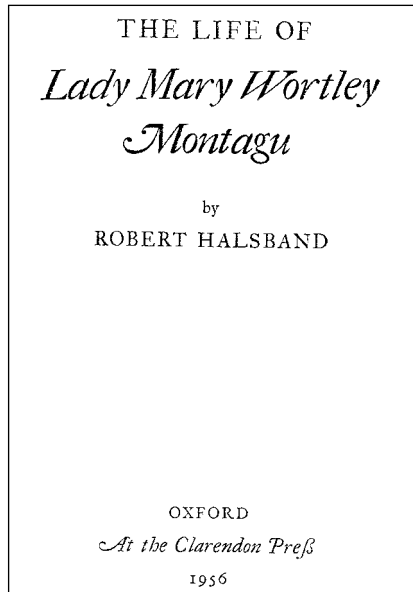
Ο Πυλαρινός στη μελέτη του ομολογεί ότι αρχικά είχε αμφιβολίες για την αποτελεσματικότητα της μέθοδος του εμβολιασμού επειδή εφαρμοζόταν από τις πρακτικές γυναίκες της λαϊκής ιατρικής. Όμως στο εισαγωγικό κείμενο της μελέτης του προς τον αναγνώστη ομολογεί ότι «νικηθείς υπό της λογικής και της εμπειρίας αποβαλών πάσαν επιφύλαξιν προσεχώρησα εις θαυμασμόν». Και τούτο διότι διαπίστωσε, όπως παρατηρεί, πως «δεν αντιμάχεται ο ορθός λόγος, συμφωνεί. Δεν αντιστρατεύεται η ανατομική απόδειξις, βεβαιοί η έκβασις». Συνεχίζει και σημειώνει «γνωστοποιούμεν ιατρικήν μέθοδον αξίαν να θαυμασθή υπό του κόσμου της επιστήμης ούχ ήττον διά την επινόησιν όσον και διά την αποτελεσματικότητα». Η μέθοδος αυτή εφαρμοζόταν στην Ελλάδα και κυρίως στη Θεσσαλία, από όπου εξαπλώθηκε στην Κωνσταντινούπολη, στην οποία εφαρμοζόταν μετά από μιά μεγάλη έκταση επιδημία ευλογιάς. Κατά το 1701, γράφει, από μια ευηγενή οικογένεια του ζητήθηκε η γνώμη για τη μέθοδο αυτή και εάν είχαν την συγκατάθεσή του, να την εφαρμόσουν στα τα τέσσερα παιδιά τους «διότι τότε είχεν ενσκήψει η νόσος αύτη θανατηφόρος εις ολόκληρον την Πόλιν».

9. Κ. Ν. Αλιβιζάτος, Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, «Το περί "ευλογιασμού" έργον του Έλληνος ιατρού του ΙΗ' αιώνος Ιακώβου Πυλαρινού», *Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών*, τόμ. 27, 1952, σελ. 287-307.

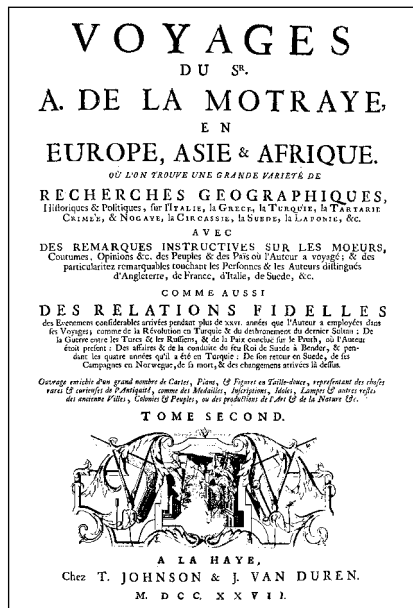
10. Χρήστος Μπαρτζόκας, Σπύρος Μαρκέτος, «Emmanouel Timonis, Jakovos Pylarinos and smallpox inoculation», *Journal of Medical Biography*, τόμ. 5, 1997, σελ. 122-123.

Ο Ιάκωβος Πυλαρινός ως ιατρός που κινείται από τον ορθόν λόγο και την λογική, για να έχει ίδια γνώμη ζήτησε και του γνωστοποιήθηκε η μέθοδος από μία Ελληνίδα γυναίκα, η οποία «εξεθέσεν αρκούντως ποσώς και ευρέως ολόκληρον την σειράν της εργασίας, τον τρόπον, τον τόπον, και τον χρόνον και τας λεπτομερείας» του εμβολιασμού. Παράλληλα συγκέντρωσε τα περιστατικά παιδιών, τα οποία εμβολιάσθηκαν και ήταν άνοσα στην επιδημία της ευλογιάς και όπως γράφει «σταθμίσας καλώς το πράγμα κατενόησα ότι δεν ήτον ασύμφωνον προς την λογικήν και την φύσιν», και συνέστησε να εμβολιασθούν τα τέσσερα παιδιά της οικογενείας, που είχαν καλή έκβαση και προστασία. Αποτέλεσμα ήταν να αρχίσει ο εμβολιασμός των παιδιών και των άλλων ευγενών οικογενειών. Ο Πυλαρινός στη μελέτη του ακόμη παρατηρεί ότι ο εμβολιασμός «είναι επέμβασις παντελώς φυσική, άνευ ίχνους προλήψεως... η μετεμφύτευσις της ευλογιάς είναι πραγματική, καθαρά, φυσική, επειδή διά καθαρώς φυσικών μέσων και ορατών» πραγματοποιείται. Μάλιστα κάνει και μια σύγκριση με την τότε αντίληψη της θεραπευτικής μεθόδου του 18^{ου} αιώνας «του μετεμφυτευτικού μαγνητισμού, δι' ού λέγεται ότι ασθένειαι διακομίζονται εξ ενός υποκειμένου εις άλλο».

Σχετικά με την περιοχή του σώματος όπου θα πρέπει να γίνεται ο εμβολιασμός, ο Πυλαρινός παρατηρεί ότι δεν θα πρέπει να διενεργείται στα μέρη όπου οι πρακτικές γυναίκες τον εφαρμόζαν, στο μέτωπο, πώγωνα, παρειάς, μετακάρπια, μετατάρσια, αλλά στα «σαρκωδέστερα μέρη» του σώματος και τούτο διότι, σημειώνει, «ολιγώτερον υπόκεινται εις τας φλογώσεις και το άλγος και δεν συνάπτονται μετά των τενόντων». Μια πολύ ορθή παρατήρηση του Πυλαρινού. Αναφέρει τον τρόπο του εμβολιασμού καθώς και τις εκδηλώσεις της ευλογιάς, που είναι ελαφρότερες. Ακόμη σημειώνει ότι ουδέποτε παρατηρήθη εκ της μετεμφυτεύσεως ταύτης μέχρι σήμερα (δηλαδή του 1715) να συμβή θάνατος τις, αν και χρησιμοποιήθηκε πολλές φορές σε κάθε φύλο, ιδιοσυγκρασία και ηλικία». Τονίζει ότι η μέθοδος του εμβολιασμού του υπόσχηται «ασφαλεστέραν σωτηρίαν, διότι η κατά τον τρόπον τούτον εμφανισθείσα ευλογία είναι καλοηθεστέρας φύσεως από ό,τι ήθελεν είναι εκείνη, ήτις επιδημικώς επέρχεται», δηλ. της φυσικής ευλογιάς.

Ο τίτλος του βιβλίου για την *Lady Mary Mantagu*, η οποία συνέβαλε στη διάδοση στην Αγγλία της μεθόδου του εμβολιασμού του Τιμόνη.

Ο τίτλος του βιβλίου του περιηγητού Montraye, Χάγη 1727, ο οποίος επισκέφτηκε τον Τιμόνη στην Κωνσταντινούπολη.

Μετά τις δημοσιεύσεις του Τιμόνη και Πυλαρινού σημαντική ήταν και η συμβολή της Lady Mary Wortley Montagu¹¹, (1689-1762), συζύγου του Άγγλου πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη, η οποία αφού ενημερώθηκε για τον εμβολιασμό από τον Τιμόνη και εμβολίασε τον γιο της, με επιστολές της το 1717 βοήθησε στη δημοσιοποίηση στην Αγγλία της εφαρμογής του εμβολιασμού, του ονομασθέντος ευλογιασμού. Επίσης αναφορές για τον εμβολιασμό έχει ο περιηγητής Aubry De La Montraye στο ταξιδιωτικό του βιβλίο, *Voyage en Europe, Asie et Afrique*,¹² αναφέρει ότι το 1712 ευρισκόμενος στην Κωνσταντινούπολη επισκέφθηκε τον γιατρό Τιμόνη που ήταν φημισμένος για τον εμβολιασμό κατά της ευλογιάς. Μάλιστα στο παράρτημα δημοσιεύει στα λατινικά τη μελέτη του Τιμόνη. Η μέθοδος του εμβολιασμού των Τιμόνη και Πυλαρινού διαδίδεται και το 1721 δημοσιεύεται στη Βοστώνη από τον ιατρό Zabdiel Boylston, (1680-1766), με τίτλο «Some account of what is said of Inoculation or transplanting the Small Pox. By the learned Dr. E. Timoni and J. Pylarinus with some remarks thereon. To which are added a few queries in answer to the scruples of many about the lawfulness of this method, Boston 1721»¹³.

Το 1721 δημοσιεύεται στο περίφημο περιοδικό *Philosophical Transactions* άρθρο σχετικά με τον εμβολιασμό. Σημειώνουμε ότι σε άρθρο για τον εμβολιασμό κατά της ευλογιάς που προσφάτως δημοσιεύθηκε στο *New England Journal of Medicine*¹⁴, ο συγγραφέας του άρθρου θεωρεί ως πρώτη δημοσίευση για τον εμβολιασμό μελέτη του 1722, ανακρίβεια διότι δεν υποβλήθηκε στον κόπο να ερευνήσει τους προηγούμενους τόμους του περιοδικού του 1714, όπου δημοσιεύονται οι πρώτες εργασίες των Τιμόνη και Πυλαρινού για τον εμβολιασμό του ευλογιασμού σχετικά με την προστασία από την ευλογιά.

Ακόμη για τη διάδοση της μεθόδου του εμβολιασμού των Τιμόνη και Πυλαρινού προσθέτουμε ότι το 1722 εκδόθηκε η διδακτορική διατριβή

11. Robert Halsband, *The life of Lady Mary Wortley Montagu*, Oxford, 1956, σελ. 80 κ. εξ.

12. Aubry De La Montraye, *Voyage en Europe, Asie et Afrique*, Χάγη 1727, τόμ. 1, σελ. 115.

13. *Morton's Medical Bibliography*, fifth edition, ed. Jeremy M. Norman, Scolar Press, England, reprinted 1993, σελ. 838

14. Arthur W. Boylston, «Clinical investigation of smallpox in 1767», *New England Journal of Medicine*, τόμ. 346, No 17, Απρ. 25, 2002, σελ. 1326-1328. Ευχαριστίες στον αιματολόγο ιατρό κ. Γεώργιο Πατεράκη για την υπόδειξη του άρθρου.

του Antonio Le Duc, Κωνσταντινουπούλιτου, στο Λέυντεν της Ολλανδίας με θέμα τον εμβολιασμό για την προστασία της ευλογιάς¹⁵. Ενδιαφέροντα είναι όσα ακόμη ο Βολταίρος¹⁶ γράφει στις επιστολές του γραμμένες το 1728 από το Λονδίνο, στις οποίες διερωτάται γιατί να χάνονται τόσες ζωές όπως στην επιδημία ευλογιάς που χάθηκαν είκοσι χιλιάδες, και δεν εφαρμόσουν στην Γαλλία όπως στην Αγγλία τον εμβολιασμό για να προστατευθούν τα παιδιά. Σε βιβλίο που κυκλοφόρησε στο Παρίσι το 1756 σχετικά με την ιστορία του εμβολιασμού για την προστασία από την ευλογιά γίνεται αναφορά στους Τιμόνη και Πυλαρινό ως εισηγητές και πρωτοπόρους στον εμβολιασμό αυτόν. Για το βιβλίο αυτό «*Recueil de pieces concernant l' inoculation de la petite verole*» Paris 1756 έχει γίνει ειδική μνεία από τους Χρ. Μπαρτζόκας και Σπ. Μαρκέτο¹⁷.

Πολλοί διάσημοι ιατροί εφήρμοσαν τη νέα μέθοδο του ευλογιασμού, που εισήγαγαν οι Τιμόνης και Πυλαρινός, όπως ο μαθητής του περιφήμου Hermann Boerhaave, ο Th. Tronchin¹⁸, (1709-1781), ο οποίος εισήγαγε τον εμβολιασμό του ευλογιασμού στην Ολλανδία το 1748, στην Ελβετία το 1749 και στην Γαλλία το 1756, έχοντας επιτελέσει είκοσι χιλιάδες επιτυχείς εμβολιασμούς. Μάλιστα ο Tronchin έγραψε στη *Γαλλική Εγκυκλοπαιδεία* των Diderot και D' Alembert¹⁹, που ο πρώτος τόμος κυκλοφόρησε το 1751, το λήμμα «Inoculation», στο οποίο μνημονεύει τους εισηγητές της νέας μεθόδου του εμβολιασμού Εμμ. Τιμόνη και Ιάκ. Πυλαρινό, τους οποίους ωστόσο τους θεωρεί Ιταλούς, ίσως λόγω του ότι σπούδασαν στα Πανεπιστήμια της Ιταλίας. Επίσης ο διάσημος και

15. Em. Legrand, *Bibliographie Hellenique, 18ο αι.* τόμ. Ι, αρ. 143, σελ. 171-172.

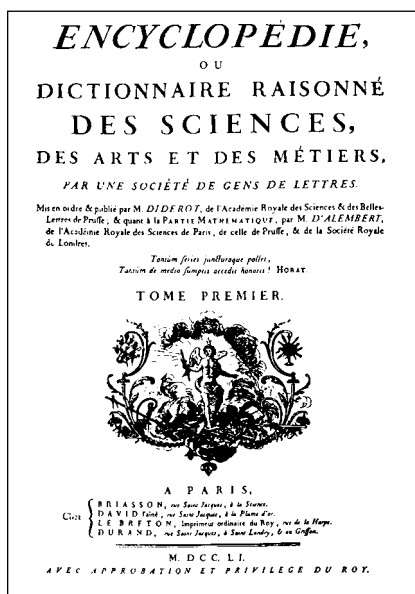
16. Ο Βολταίρος σχετικά γράφει στην ενδέκατη επιστολή τού έργου του *Lettres philosophiques*, Βλ. Voltaires, *Melanges*, Paris 1981, σελ. 28-32.

17. Χρήστος Μπαρτζόκας και Σπύρος Μαρκέτος, ό.π. *Journal of Medical Biography*, τόμ. 5, 1997, σελ. 122-123.

18. Fielding H. Garrison, *An introduction to the History of Medicine*, fourth edition, Reprinted, W.B. Saunders Company, Philadelphia and London, 1961, p. 367.

19. *Encyclopedie ou dictionnaire raisonne des sciences, des arts et des metiers...publie par M. Diderot et M. D' Alambert*, Παρίσι, 1751. Η φωτοαναστατική έκδοση της πρώτης εκδόσεως (1751-1780) Stuttgart-Bad Cannstatt 1966, Friedrich Frommann Verlag (Gunther Holzboog) υπάρχει στο Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών του Ε.Ι.Ε. Ευχαριστίες στον κ. Γιάννη Καρά για την αποστολή σε φωτοτυπία του σχετικού άρθρου.

πολυγραφότατος ιατρός της Λωζάνης, ο Sam.-Aug. Tissot²⁰, (1728-1797), έγραψε και ειδική μονογραφία για τον ευλογιασμό το 1754, που μεταφράστηκε πολλές φορές στη αγγλική, γερμανική και ιταλική γλώσσα. Επίσης στο βιβλίο του Tissot, που εκδόθηκε στην ελληνική γλώσσα το 1780 με τον τίτλο *Νουθεσίαι εις τον λαόν*²¹, τονίζεται ότι το μοναδικό μέσο προφυλάξεως από την ευλογιά είναι το «κέντρισμα» δηλ. ο εμβολιασμός του ευλογιασμού.

Ο τίτλος της Γαλλικής Εγκυκλοπαίδειας, Παρίσι 1751, των Diderot και D' Alembert.

Στην Ιστορία της Ιατρικής του 1782 του Άγγλου William Black, την οποία μετέφρασε στη γαλλική γλώσσα ο Αδαμάντιος Κοραής²² το 1798, γίνεται αναφορά στους εισηγητές του εμβολιασμού Τιμόνη και Πυλαρινό. Επίσης αναφέρονται και οι αντιδράσεις που προκλήθηκαν εναντίον της

-
20. Antoinette Emch-Deriaz, *Tissot, Physician of the Enlightenment*, American University Studies, Series IX, History Vol. 126, Peter Lang Publishing Inc., New York 1992, σελ. 29-32.
 21. Sam.-Aug. Tissot, *Νουθεσίαι εις τον λαόν*, μετάφραση Γεωργίου Βεντότη, Βενετία 1780, τόμ. Α', σελ. 141-150.
 22. William Black, *Esquisse d'un Histoire de la Medicine et de la Chirurgie...*, μετάφραση και σχόλια στα γαλλικά υπό Αδαμαντίου Κοραή, Παρίσι 1798, σελ. 361.

εφαρμογής του εμβολιασμού από ιατρούς και θεολόγους. Σημειώνουμε ωστόσο ότι στον Ελληνικό χώρο δεν υπήρχαν παρόμοιες αντιδράσεις, αλλά απεναντίας η ορθόδοξη εκκλησία σύμφωνα με σχετικά έγγραφα συνιστούσε τον εμβολιασμό²³. Ακόμη στο βιβλίο που εκδόθηκε στη γαλλική γλώσσα²⁴ στο Παρίσι το 1801 σχετικά με τον δαμαλισμό τονίζεται η συμβολή των Τιμόνη και Πυλαρινού στην πρώτη εφαρμογή του εμβολιασμού ως μεθόδου προστασίας από την ευλογιά. Τέλος αναφέρουμε και το βιβλίο του ιατρού Σεργίου Ιωάννου²⁵, *Πραγματείας Ιατρικής, Τόμος Πρώτος, περιέχων την Ιστορίαν της Ιατρικής*, 1818, όπου αφιερώνεται ιδιαίτερο κεφάλαιο στον πρωτοπόρο εμβολιασμό για την προστασία από την ευλογιά, μνημονεύοντας και τον Εμμανουήλ Τιμόνη.

Με την εφαρμογή του εμβολιασμού του ονομασθέντος ευλογιασμού η θνησιμότητα από την ευλογιά κατήλθε στο ποσοστό του 1-2%. Και το σημαντικότερο αποτέλεσε την αφετηρία για τροποποίηση της μεθόδου του εμβολιασμού από τον Ed. Jenner²⁶, (1749-1823), ο οποίος αντί για υγρό από τις φλύκταινες του ανθρώπου έπαιρνε υγρό από τις φλύκταινες των αγελάδων, ο εμβολιασμός του δαμαλισμού, με καλλίτερα αποτέλεσμα προστασίας.

Τέλος προστίθεται ότι ο Ιάκωβος Πυλαρινός, ο οποίος άρχισε το 1701 την επιστημονική εφαρμογή του εμβολιασμού, θεωρείται ως ο πρώτος ανοσολόγος στο βιβλίο *Morton's Medical Bibliography*²⁷: «He is accredited with the "medical" discovery of variolation, and thus is the first immunologist».

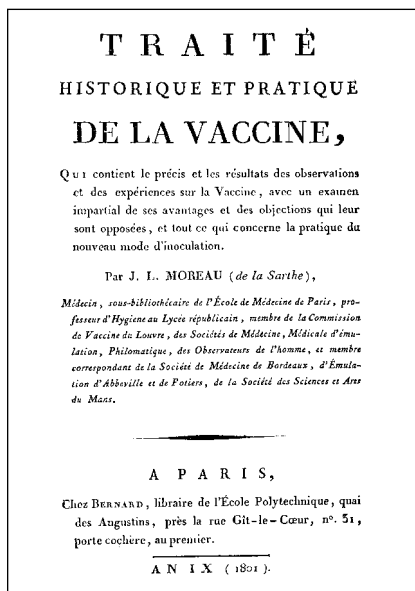
23. Ι. Λασκαράτος, Σπ. Μαρκέτος, «Νεώτερα στοιχεία διά την εφαρμογήν του εμβολιασμού κατά της ευλογιάς εις τα Επτάνησα», *Materia Medica Greca*, τόμ. 9, 1981, σελ. 104-109.

24. J. L. Moreau, *Traite historique et pratique de la vaccine*, Παρίσι, 1801, επανατύπωση Editions Champion-Slakine Paris-Geneve, 1989, σελ. 102

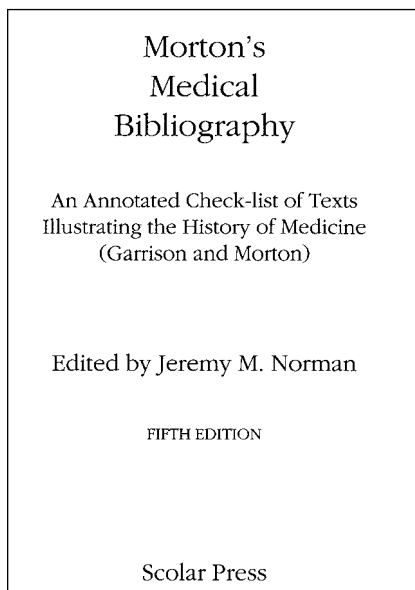
25. Σέργιος Ιωάννου, *Πραγματείας Ιατρικής, Τόμος Πρώτος περιέχων Επίτομον Ιστορίαν της Ιατρικής Τέχνης*, Εν Κωνσταντινουπόλει 1818, σελ. 309-320.

26. Ed. Jenner, *An inquiry into the causes and effects of the variolae vaccinae*, London 1798. W.R. Le Fanu, *A Bio-Bibliography of Edward Jennr, 1749-1823*, London 1951, σελ. 22 κ. εξ., Derrick Baxby, *Vaccination Jenner's Legacy*, Berkeley 1994.

27. Jeremy M. Norman, (ed.), *Morton's Medical Bibliography*, fifth edition, Scolar Press, England, 1991, reprinted 1993, σελ. 838.

Ο τίτλος του Γαλλικού βιβλίου του 1801, στο οποίο μνημονεύεται η συμβολή του Τιμόνη και Πυλαρινού στην πρώτη εφαρμογή του εμβολιασμού κατά της ευλογιάς.

Ο τίτλος του βιβλίου *Morton's Medical Bibliography*, στο οποίο αναγράφεται ότι ο Πυλαρινός θεωρείται ως ο «πρώτος ανοσολόγος».

Συμπέρασμα: Τονίζεται η συμβολή των Ελλήνων ιατρών Εμμ. Τιμόνη και Ιακ. Πυλαρινού στην πρώτη εφαρμογή του εμβολιασμού ως επιστημονικής προληπτικής μεθόδου κατά της επιδημικής νόσου της ευλογιάς, που στη συνέχεια αναπτύχθηκε στον δαμαλισμό. Η εισαγωγή του εμβολιασμού ως προληπτικής μεθόδου αποτέλεσε την απαρχή των εμβολιασμών, που σήμερα συστηματικά χρησιμοποιούνται στην προληπτική ιατρική για την αντιμετώπιση πολλών ασθενειών.